

УДК 025.31:001.4

Надія Стрішенець,

доктор історичних наук, провідний науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: strishenets@nbuv.gov.ua
тел.: +38(044)524-35-92
ORCID 0000-0001-8032-6622

НОВА 3R ВЕРСІЯ МІЖНАРОДНОГО СТАНДАРТУ «ОПИС ТА ДОСТУП ДО РЕСУРСУ» («RESOURCE DESCRIPTION AND ACCESS»)

У статті висвітлено перегляд, реструктуризацію і оновлення стандарту «Опис та доступ до ресурсу»; узгодження його з функціональними моделями, розробленими робочими групами ІФЛА.

Ключові слова: каталогізація, міжнародні стандарти, зарубіжне бібліотекознавство, бібліотечно-інформаційна термінологія.

Постановка проблеми. Новий міжнародний стандарт каталогізації «Resource Description and Access, RDA» («Опис та доступ до ресурсу») почав впроваджуватися порівняно недавно (з 2013 р.), втім вже має свою історію переглядів, доповнень і доопрацювань. Найсуттєвіші зміни були внесені у процесі виконання проекту 3R, результатом чого стала його реструктуризація, узгодження з іншими функціональними моделями ІФЛА. Вивчення цих інновацій і, звичайно, самого стандарту є невідкладним завданням українських бібліотекарів.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що національні бібліотеки Європи активно переходять чи вже перейшли на новий стандарт. Деякі з них, приміром Національна бібліотека Швеції, вже працює і з BIBFRAME – моделлю даних для бібліографічного опису, який впроваджується на зміну формату MARC21. Українські бібліотекарі лише починають знайомитися з RDA на основі публікацій, на семінарах та конференціях. Тому вивчення особливостей нового видання стандарту, розгляд документів ІФЛА, які лежать в його основі, є актуальним завданням вітчизняного бібліотекознавства.

Метою статті є визначення характеру реструктуризації стандарту з бібліографічного опису бібліотечних ресурсів; окреслення завдань українських бібліотек щодо перекладу та впровадження RDA.

Аналіз останніх публікацій показує, що в зарубіжному бібліотекознавстві період активного обговорення проблем, пов'язаних із впровадженням нового стандарту, його перекладу іншими мовами, вже частково проходить. Натомість з'являються публікації узагальнюючого характеру [7], про поширення RDA у системі публічних бібліотек [9], упровадження стандарту у країнах Азії й Африки [6; 8; 11] тощо.

Так, у статті «Опис та доступ до ресурсу» у Європі: впровадження та сприйняття» [7] британських авторок Д. Дучевої (D. Duchevo) і Д. Пеннінгтон (D. Pennington) йдеться про поширення RDA у Європі. В основі дослідження – аналіз публікацій, а також інтерв'ю з фахівцями 12 європейських Національних бібліотек. Авторки окреслюють проблеми, з якими стикаються бібліотеки при роботі з новим стандартом, і перспективи, що їх надає впровадження. Увага, зокрема, акцентується на тому, що європейські бібліотеки поступово переходять на новий рівень – співпраці не лише з бібліотеками, а й з іншими закладами культурної спадщини (архівами, музеями) у використанні RDA. Багатий європейський досвід перекладу стандарту різними мовами, пошуку рішень при його впровадженні у різноманітні мовних і культурних ситуацій корисний і для українських бібліотек.

Американські фахівці, серед яких і Роман Панчишин із бібліотеки Кентського університету (США), провели у 2017 р. е-опитування публічних бібліотек США щодо їх ознайомлення з RDA та використання на практиці [9]. Анкету було надіслано до чотирьох тисяч бібліотек. Відповідь отримано від понад трьохсот. Аналіз анкет дав підстави для занепокоєння дослідників щодо рівня знань про RDA серед бібліотекарів публічних бібліотек. Автори прийшли до висновку про необхідність підвищення кваліфікації і навчання бібліотекарів по всій країні; вказали на важливу роль бібліотечно-інформаційних факультетів університетів у навчанні молодого покоління каталогізаторів роботі з новим стандартом опису. Тим більше, як зазначають дослідники, в умовах переходу від моделі Функціональних вимог до бібліографічних записів (FRBR) до Еталонної моделі бібліотеки ІФЛА (LRM), коли каталогізатори

публічних бібліотек ризикують відстати у своїх знаннях та компетентності від вимог, що їх висуває нове видання RDA.

Публікації про новий стандарт постійно з'являються і на сторінках відомого американського щоквартальника з каталогізації і класифікації «Cataloging & Classification Quarterly». Так, один з останніх його номерів містить ґрунтовне дослідження «Огляд RDA в Азії та бачення майбутнього розвитку» про поширення стандарту в бібліотеках азійських країн [6]. Наприкінці 2017 р. Рада RDA звернулася до Національної бібліотеки Китаю з пропозицією стати своїм представником в Азії. У 2018 р. фахівці цієї книгозбірні провели опитування азійських бібліотек стосовно RDA. У статті аналізуються підсумки опитування, йдеться про стан впровадження RDA у самому Китаї і у Національній бібліотеці Китаю зокрема.

В іншому номері згаданого журналу подано результати дослідження стану каталогізації у бібліотеках іншої країни Азії – Тайланду («Використання та сприйняття тайськими каталогізаторами стандартів каталогізації») [11]. Для збору даних було обрано фокус-групу та метод інтерв'ювання. З'ясовано ставлення тайських каталогізаторів до стандартів каталогізації й те, наскільки ці стандарти відповідають потребам бібліотек країни.

У цьому ж щоквартальнику надрукована стаття, що висвітлює нові розробки у каталогізації, пов'язані з впровадження RDA і поступовим переходом від формату бібліографічного опису MARC 21 до нової моделі даних – BIBFRAME [12]. Так, великий інтерес для бібліотечної спільноти представляє семантична сумісність між цією моделлю та RDA. Автори приходять до висновку, що основні сутності та зв'язки RDA можуть бути успішно відображені в BIBFRAME.

Важливості бібліотечних стандартів і ролі Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ у їх підготовці присвячена публікація «Обговорюючи стандарти» [10]. Автор наголошує на тому, що саме ІФЛА відіграє вирішальну роль у розробленні бібліотечних стандартів. Вони готуються професійними підрозділами ІФЛА і приймаються на основі консенсусу. Комітет зі стандартів цієї міжнародної організації забезпечує контроль за своїми стандартами з метою підтримання якісних бібліотечних та інформаційних послуг у всьому світі. Особлива увага автором приділяється стандарту «Опис та доступ до ресурсу», зокрема, питанням його інтернаціоналізації.

Важливо, що бібліотекарі африканських країн також розглядають RDA як основний інструмент сучасної каталогізації. У статті «Імперативи та проблеми імплементації RDA у бібліотеках країни, що розвивається» розглядається досвід упровадження RDA у бібліотеках Нігерії [8].

Обговорення дослідження. Нові правила каталогізації «Опис та доступ до ресурсу» став відповіддю бібліотек на розвиток електронних ресурсів та електронного середовища, у якому вони взаємодіють [1; 2, с. 265–272]. Його розробка стала наслідком співпраці бібліотекарів США, Канади, Великої Британії, Німеччини та Австралії. Вперше RDA опублікували у червні 2010 р. під назвою «RDA Toolkit», як онлайнний ресурс Американської та Канадської бібліотечних асоціацій і Британського Інституту професіоналів з бібліотеко- та інформацієзнавства (CILIP).

У англomовних країнах (США, Канаді, Великобританії, Австралії та деяких інших) нові правила прийшли на зміну «Англо-американським правилам каталогізації» («Anglo-American Cataloguing Rules», скороч. AACR), які постійно оновлюючись, діяли впродовж кількох десятиліть [2, с. 257–272].

Перехід на нові правила Бібліотеки Конгресу, Британської бібліотеки та деяких інших книгозбірень відбувся 31 березня – 1 квітня 2013 р. Нині таких бібліотек вже багато. Практично усі Національні бібліотеки Європи повністю чи частково впровадили RDA. Тому його вивчення і освоєння є одним із важливих завдань українського бібліотекознавства. Перш за все, стандарт потребує перекладу. З огляду на дуже складну й незвичну для бібліотекарів термінологію нового видання стандарту це буде нелегким завданням.

Європейські національні бібліотеки ще на початку впровадження нових правил опису об'єдналися в Європейську групу RDA. Повна її назва – European RDA Interest Group (скорочено EURIG). Створена вона була з метою професійного спілкування і співпраці бібліотекарів, які працюють над перекладом і впровадженням нового стандарту. Приєднуватися можуть і бібліотеки, які лише вивчають стандарт і мають намір його використання. Група активно взаємодіє впродовж року, обмінюючись інформацією, централізовано вирішуючи усі назрілі питання з Керівним комітетом RDA (RDA Steering Committee). Якраз Європа стала Першим регіоном, який направив свого представника до цього Комітету. Зараз ним є Ренате Беренс (Renate Behrens) з Національної бібліотеки

Німеччини. Вона бере участь у засіданнях Керівного комітету RDA, останнє відбулося 21–25 жовтня 2019 р. у Сантьяго, Чилі.

Європейська група RDA щорічно збирається на конференції. Представник Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського Н. Стрішенець брала участь у щорічних конференціях EURIG у Ризи (Національна бібліотека Латвії; у Флоренції (організатори: Флорентійський університет і відома італійська компанія Casalini Libri – провідний постачальник видань з Італії та країн Південної Європи до бібліотек світу, що здійснює і каталогізацію цих видань; у Копенгагені (організатор: Данський бібліографічний центр (Dansk BiblioteksCenter) за сприяння Агенції культури та палаців Данії (Slots- og Kulturstyrelsen) [3–5]. Поточними питаннями розвитку RDA впродовж року опікується виконавчий комітет EURIG, у т. ч. регулярно зустрічаючись на робочих нарадах.

Як відомо, в основу RDA покладено, розроблені робочою групою ІФЛА, Функціональні вимоги до бібліографічних записів (FRBR). Пізніше до них додалися дві інші концептуальні моделі сімейства функціональних вимог (FR): Функціональні вимоги до авторитетних даних (FRAD) і Функціональні вимоги до авторитетних даних предметних рубрик (FRSAD). Оскільки усі вони з'явилися у різний час, і над ними працював різний склад робочих груп ІФЛА, виникла необхідність узгодити їх між собою і об'єднати в одну Еталонну (концептуальну) бібліотечну модель (Library Reference Model, LRM).

Таким чином, ця модель стала консолідацією Функціональних вимог до бібліографічних записів, Функціональних вимог до авторитетних даних і Функціональних вимог до авторитетних даних предметних рубрик. Керівний комітет RDA прийняв Еталонну бібліотечну модель (LRM) у листопаді 2016 р. Відповідно постала необхідність узгодити з нею і сам стандарт «Опис та доступ до ресурсу». Зокрема, і з цієї метою було започатковано Проєкт 3R, де перша літера R – це початок назви стандарту – RDA, друга R – Реструктуризація, тобто оновлення інфраструктури відповідно до чинних стандартів, і третя R від Redesign – Редизайн, тобто поліпшення можливостей використання сайту RDA Toolkit.

Метою Проєкту 3R було не просто підготувати нове видання RDA. Це була велика робота з оновлення, узгодження з іншими функціональними моделями ІФЛА. Як відомо, станом на 2010 р. RDA узгоджувалася з такими концептуальними моделями ІФЛА, як FRBR і FRAD. У 2015 р. RDA узгодили з усіма трьома концептуальними

моделями ІФЛА: FRBR, FRAD і FRSAD. Тим часом працювали над консолідацією усіх цих трьох моделей у єдину Еталонну (Концептуальну) бібліотечну модель (LRM), опубліковану у 2017 р. Відповідно FRBR, FRAD і FRSAD зараз вважаються застарілими. Важливо, що на офіційному сайті ІФЛА з'явився й український переклад LRM, здійснений І. М. Баньковською – головним бібліотекарем Науково-технічної бібліотеки імені Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського» (https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbr-lrm/ifla-lrm-august-2017_rev201712-uk.pdf).

У червні 2018 р. вийшла довгоочікувана, так звана, бета-версія англomовного варіанту RDA Toolkit (посібника з RDA), який вже включав і Еталонну бібліотечну модель ІФЛА. Бета-версія означає, що ресурс ще потребує тестування, перевірки широким колом користувачів і не є остаточним. На останньому жовтневому засіданні Керівного комітету RDA у Сантьяго встановлено дату переходу з бета-версії на офіційний статус RDA. Це – 15 грудня 2020 р.

Важливо відзначити, що у 3R вдалося досягнути кращої функціональної сумісності даних, у т. ч. сумісності з даними інших спільнот культурної спадщини – архівів, музеїв тощо. Створено можливості для використання даних в Інтернеті, покращення взаємодії і функціонування контрольованих словників (як правило, це – списки предметних рубрик). Елементи даних можуть бути представлені як повний набір, так і частини.

Окрім необхідності узгодження з LRM, однією з найважливіших цілей проекту реструктуризації та редизайну RDA Toolkit (проект 3R), було приведення сайту у відповідність до сучасних стандартів доступності. Якщо точніше, то мета полягала в тому, щоб досягти рейтингу AA відповідно до стандартів США «Керівництва з доступності веб-вмісту» (Web Content Accessibility Guidelines, WCAG). У них йдеться, насамперед, про доступність для користувачів з обмеженими можливостями, а також для таких пристроїв, як мобільні телефони тощо. Саме тому після реструктуризації й доопрацювання стандарту (станом на квітень 2019 р.) незалежна консалтингова фірма провела повне оцінювання його тестового сайту на предмет доступності. Після перевірки було надано список виявлених проблем. Їх усунення зайняло кілька місяців, і нарешті вересневий 2019 р. випуск сайту RDA Toolkit вже відповідав усім вимогам рейтингу доступності AA відповідно до WCAG. Це останнє оновлення сайту

RDA Toolkit містить і його «Історію редакцій», який допомагає відстежити усі основні зміни до RDA. Бета-версію (<https://beta.rdatoolkit.org>) ще не можна використовувати для каталогізації, вона призначена для тестування.

Важливо зауважити, що від самого початку перед розробниками стандарту стояло завдання його інтернаціоналізації, тобто міжнародного поширення. Приділялася значна увага точності й послідовності мови викладу стандарту для забезпечення зручності як звичайного, так і машинного перекладу. Керівний комітет RDA все більше усвідомлює необхідність і вживає заходів щодо уникнення англо-американської спрямованості стандарту. Бібліотечні спільноти, які не належать до англо-американських, підтримують цей процес. Робоча група EURIG, яка готує приклади бібліографічного опису, добирає їх, маючи на увазі придатність для міжнародного використання.

На своєму останньому жовтневому 2019 р. засіданні у Сантьяго Керівний комітет RDA знову підтвердив свою спрямованість на інтернаціоналізацію стандарту. На засіданні також йшлося про планування подальшого розвитку RDA після завершення проєкту 3R. Комітет підтвердив, що текст англійського оригіналу RDA слід вважати стабільним із квітня 2019 р. Хоча робота над ним продовжується, вносяться незначні виправлення редакційного характеру. Але з текстом вже можна працювати, зокрема, використовувати його для перекладу іншими мовами. Комітет вітає пропозиції щодо внесення змін до RDA, з цією метою на його сайті представлена відповідна інструкція.

На сьогодні існує дев'ять повних перекладів нових правил опису: німецький, французький, іспанський, фінський, італійський, китайський та ін. Деякими мовами (латиську, чеську та ін.) стандарт перекладено частково. Загалом є дев'ять повних перекладів RDA і шість часткових.

Утім після останнього перегляду RDA переклади знову треба переглядати й суттєво оновлювати. У різних національних бібліотеках ця робота організована дещо по-різному. Так, у Національній бібліотеці Швеції працює Редакційна група RDA, яка розробляє політику впровадження, організовує курси та інформує про RDA, консулює з питань каталогізації, очолює Національний комітет RDA, куди входять представники шведських бібліотек

різних типів і видів, а також інші заклади культури. Швеція активно співпрацює в рамках EURIG.

Як вже відзначалося, версія 3R відзначається дуже складною термінологією, яка зазнала значних змін, порівняно з попередньою версією стандарту. Словник RDA – це представлення сутностей RDA, елементів, визначників зв'язку та контрольованих термінів у RDF (Resource Description Framework). Словник відображає застосування пов'язаних даних у рамках RDA.

Висновки та практичне значення. Незважаючи на труднощі, невідповідність програмного забезпечення українських національних бібліотек вимогам нового стандарту (адже і BIBFRAME, і пов'язані дані вимагають певного розвитку бібліотечно-інформаційних технологій) – вивчення, переклад і поступовий перехід на RDA є неминучими. Головні бібліотеки України мають брати участь у семінарах, конференціях, спільних проєктах із вивчення та впровадження нових правил. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського має стати членом європейської спільноти RDA – EURIG. Спеціальна група каталогізаторів та бібліотекарів зі знанням фахової англійської мови повинна бути створена для перекладу і опрацювання стандарту. Без цього віддаленість українських бібліотек від світових бібліотечно-інформаційних технологій, можливостей обміну бібліографічною інформацією, рівноправної взаємодії у світовому інформаційному просторі може стати незворотною.

Список бібліографічних посилань

1. Стрішенець Н. В. «Опис та доступ до ресурсу» – новий стандарт каталогізації сучасної бібліотеки: зміст поняття. *Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаніка: історія і сучасність*: доповіді та повідомлення Міжн. наук. конф., Львів, 28–30 жовт. 2010 р. / НАН України; Львів. нац. наук. б-ка ім. В. Стефаніка. Львів, 2010. С. 83–87.
2. Стрішенець Н. В. Сучасна американська бібліотечно-інформаційна терміносистема : бібліотекознавчий аспект : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. К., 2011. 501 с.
3. Стрішенець Н. В. EURIG2017: Щорічна конференція та семінар Європейської групи RDA. *Бібліотечний вісник*. 2017. № 5. С. 53–60.
4. Стрішенець Н. В. Щорічний семінар Європейської групи RDA. *Бібліотечний вісник*. 2016. № 4. С. 45–52.
5. Стрішенець Н. В. EURIG2018: щорічна конференція Європейської групи RDA. *Бібліотечний вісник*. 2018. № 5. С. 35–36.

6. Dandan Z., Zheng D., Dongfeng Q. A Survey of RDA in Asia and a Vision for Future Development. *Cataloging & Classification Quarterly*. 2019, Vol. 57, Issue 2/3. P. 106–120.
7. Ducheve D., Pennington D. Resource Description and Access in Europe: Implementations and Perceptions. *Journal of Librarianship & Information Science*. Jun 2019, Vol. 51. Issue 2. P. 387–402.
8. Ifijeh G., Segun-Adeniran C., Igbinola A. Imperatives and Challenges of Resource Description and Access (RDA) Implementation in Libraries in a Developing Country. *International Information & Library Review*. Apr-Jun 2019, Vol. 51. Issue 2. P. 120–127.
9. Panchyshyn R., Lambert F., McCutcheon S. Resource Description and Access Adoption and Implementation in Public Libraries in the United States. *Library Resources & Technical Services*. Apr. 2019. Vol. 63. Issue 2. P. 119–130.
10. Szunejko M. Talking about Standards *inCite*. Vol. 40. N 3/4. Mar 2019. P. 6.
11. White H., Choemprayong S. Thai Catalogers' Use and Perception of Cataloging Standards. *Cataloging & Classification Quarterly*. 2019. Vol. 57. Issue 7/8. P. 530–546.
12. Zapounidou S., Sfakakis M., Papatheodorou C. Mapping Derivative Relationships from RDA to BIBFRAME 2. *Cataloging & Classification Quarterly*. 2019. Vol. 57. Issue 5. P. 278–308.

References

1. Strishenets, N. V. (2010, October). Opys ta dostup do resursu – novyi standart katalogizatsii suchasnoi biblioteki: zmist poniattia [Resource Description and Access – a new cataloging standard for the modern library: the content of the concept]. In *Lviv National Scientific Library named after V. Stefanyk: history and modernity. Proceedings of the International Scientific Conference* (pp. 83–87), Lviv, Ukraine. [In Ukrainian]. [In Ukrainian].
2. Strishenets, N. V. (2011). Suchasna amerykanska bibliotechno-informatsiina terminosystema : bibliotekoznavchyi aspekt : monohrafiia [Modern American Library and Information Science Terminology System: Library Aspect : Monograph]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
3. Strishenets, N. V. (2017). EURIG2017: Schorichna konferentsiia ta seminar Yevropeiskoi hrupy RDA [EURIG2017: Annual Conference and Seminar of the European RDA Group]. *Bibliotechnyi Visnyk – Library Bulletin*, 5, 53–60. [In Ukrainian].
4. Strishenets, N. V. (2016). Schorichni seminar Yevropeiskoi hrupy RDA [Annual Seminar of the European RDA Group]. *Bibliotechnyi Visnyk – Library Bulletin*, 4, 45–52. [In Ukrainian].
5. Strishenets, N. V. (2018). EURIG2018: schorichna konferentsiia Yevropeiskoi hrupy RDA [EURIG2018: Annual Conference of the European RDA Group]. *Bibliotechnyi Visnyk – Library Bulletin*, 5, 35–36. [In Ukrainian].

[In Ukrainian].

7. Duchevea, D., & Pennington, D. (2019). Resource Description and Access in Europe: Implementations and Perceptions. *Journal of Librarianship & Information Science, Jun, 51, Issue 2*, 387-402. [In English].

9. Panchyshyn, R., Lambert, F., & McCutcheon, S. (2019). Resource Description and Access Adoption and Implementation in Public Libraries in the United States. *Library Resources & Technical Services, Apr., 63, Issue 2*, 119-130. [In English].

6. Dandan, Z., Zheng, D., & Dongfeng, Q. (2019). A Survey of RDA in Asia and a Vision for Future Development. *Cataloging & Classification Quarterly, 57, Issue 2/3*, 106-120. [In English].

11. White, H., & Choemprayong, S. (2019). Thai Catalogers' Use and Perception of Cataloging Standards. *Cataloging & Classification Quarterly, 57, Issue 7/8*, 530-546. [In English].

12. Zapounidou, S., Sfakakis, M., & Papatheodorou, C. (2019). Mapping Derivative Relationships from RDA to BIBFRAME 2. *Cataloging & Classification Quarterly, 57, Issue 5*, 278-308.

10. Szunejko, M. (2019). Talking about Standards ... *inCite, 40, 3/4, Mar.*, 6. [In English].

7. Ifijeh, G., Segun-Adeniran, C., & Igbinola, A. (2019). Imperatives and Challenges of Resource Description and Access (RDA) Implementation in Libraries in a Developing Country. *International Information & Library Review, Apr-Jun, 51, 2*, 120-127. [In English].

Nadiya Strishenets,

Doctor of (History), Leading Research Associate,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

3, Holosiivskyi ave., Kyiv, 03039, Ukraine

e-mail: strishenets@nbuv.gov.ua

tel.: +38(044)524-35-92

ORCID 0000-0001-8032-6622

New 3R version of the international standard «Resource Description and Access, RDA»

The new international cataloguing standard «Resource Description and Access» has already its revision history. The most significant changes to the RDA standard were made with the introduction of the Restructure and Redesign Project (known as the 3R Project). It resulted in standard restructuring and redesigning, harmonization with other IFLA functional models.

Except the review of foreign publications in the focus of the article is the characteristic of these changes. The author is also outlines the tasks of the Ukrainian libraries in translating and implementing the RDA.

Keywords: cataloguing, international standards, foreign librarianship, library and information terminology.